

РОЗДІЛ 6

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.13

СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

THE STRUCTURE OF THE CRIMINALISTIC METHODS ENSURING OF THE CRIME INVESTIGATION

Бабій І.В.,

доцент кафедри права

Вінницького інституту

ПрАТ «ВНЗ Міжрегіональна Академія управління персоналом»

У статті розкрито поняття криміналістичного забезпечення методики розслідування злочинів. Розглянуті складові частини змісту криміналістичного забезпечення, запропоновані різними вченими-криміналістами. На основі аналізу різних підходів і варіантів елементів сформована авторська структура криміналістичного забезпечення розслідування злочинів.

Ключові слова: злочин, розслідування, криміналістичне забезпечення, структура, методика розслідування злочинів.

В статье раскрыто понятие криминалистического обеспечения методики расследования преступлений. Рассмотрены составные части содержания криминалистического обеспечения, предложенные разными учеными-криминалистами. На основании анализа разных подходов и вариантов элементов сформулирована авторская структура криминалистического обеспечения методики расследования преступлений.

Ключевые слова: преступление, расследование, криминалистическое обеспечение, структура, методика расследования.

In the article the concept of criminal maintenance of investigation of crimes. Considered part of the content of forensic software offered by different forensic scientists. Based on the analysis of different approaches and options of formed elements of the author's structure as to criminal maintenance of investigation of crimes.

Key words: crime, investigation, forensic support, structure, methods of investigation of crimes.

Постановка проблеми. Ефективність розслідування будь-якого злочину залежить від низки факторів, одним з яких є розробка якісно нових методик, що відповідають вимогам сучасної Національної поліції в боротьбі зі злочинністю. У свою чергу, криміналістичне забезпечення розслідування злочинів полягає в діяльності органів внутрішніх справ щодо розробки криміналістичних рекомендацій із розслідування злочинів та їх застосування на практиці з метою оптимізації та підвищення ефективності виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів. Важливість означеного питання очевидна, а висвітлення у статті структури криміналістичного забезпечення методики розслідування злочинів є актуальним та необхідним для науки і практики.

Метою статті є науковий розгляд структури криміналістичного забезпечення методики розслідування злочинів.

Виклад основного змісту. Важливу роль у підвищенні ефективності правоохоронної діяльності має напрацювання нових, нетрадиційних методик організації роботи слідчих та оперативно-розшукувих підрозділів. Безумовно, це сприятиме активізації

боротьби зі злочинністю, поліпшенню іміджу працівників підрозділів досудового розслідування [1, с. 3].

У здійсненні різних напрямів процесу розслідування злочинів синтезуюча роль належить криміналістичній методиці та науковим рекомендаціям науки криміналістики. Розробка надійного методико-криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинністю, звичайно, справа не одного року і не одного автора. Тому на сьогодні спостерігається досить широке коло наукових досліджень з цього приводу.

Так, під криміналістичним забезпеченням методики розслідування окремих видів злочинів В.В. Матвієнко розуміє складне, багатопланове, комплексне поняття, головним змістом якого є самостійна специфічна діяльність вчених-криміналістів і практиків щодо розробки нових, пристосування чинних науково-технічних досягнень, а також їх впровадження в практику розслідування злочинів з метою оптимального вирішення її завдань [2, с. 28].

Криміналістичне забезпечення можна розглядати як надання посадовим особам правоохоронних органів наукової продукції, що розробляється науковою криміналістикою. Але в практику передаються не

лише безпосередні розробки цієї науки, а й засоби, методи, технології, прийоми, які вже існують у різноманітних галузях знання і тому криміналістикою не створюються, а пристосовуються для потреб боротьби зі злочинністю.

Погоджуючись із думкою Р.С. Белкіна, стверджуємо, що з метою криміналістичного забезпечення слід постійно вивчати злочинну діяльність, оскільки результати такого аналізу сприятимуть:

1) виявленню типових способів вчинення злочинів, закономірностей вибору цих способів, різноманітних факторів, що впливають на поведінку злочинців до і після вчинення злочинів;

2) виявленню закономірностей виникнення доказів і визначення їх комплексів, характерних для застосування конкретного способу вчинення і приховання злочину, типових варіантів таких комплексів, які виступають як вихідні дані розслідування;

3) отриманню інших даних, необхідних для формування криміналістичної характеристики злочинів [3, с. 351].

Джерелознавчою базою для такого вивчення є переважно матеріали кримінальних проваджень, які завершенню оголошенням відповідного вироку в суді, а також матеріали призупинених кримінальних проваджень, проваджень, повернених на додаткове розслідування, результати оперативно-розшукової діяльності. Вивчення потреб практики розкриття, розслідування та попередження злочинів здійснюються для подальшого розроблення відповідних методик. Потреба у методиці розслідування злочинів виникає внаслідок труднощів у розслідуванні конкретних видів злочинів; проведені певних слідчих (розшукових) дій; пошуку та опрацювання певної інформації чи її джерел.

На думку В.В. Матвієнко, вивчення потреб практики має здійснюватися у чотирьох напрямах вивчення, зокрема:

1) практики розкриття, розслідування та попередження злочинів з метою виявлення резервів удосконалення діяльності;

2) злочинної діяльності, способів злочинів, характерних слідів, даних про особу злочинця, для озброєння практиків цими знаннями та наукових досліджень у цій галузі;

3) технологічних процесів, пов'язаних із виробництвом певних товарів, організацією побутового, культурного та іншого обслуговування людей з метою виявлення так званих криміногенних зон;

4) власних потреб і можливостей науки з метою створення умов для подальшого її розвитку для забезпечення оптимізації практики [2, с. 36].

Також не слід забувати про попередження злочинів. Так, до завдань реалізації цієї функції прогнозування А.В. Іщенко відносить такі:

1) визначення знань, які можуть бути покладені в основу прогностичного висновку;

2) конкретизація факторів, які впливають чи детермінують появу, зміну обставин, явищ, подій;

3) встановлення можливостей впливу з боку науки, практики на передбачувані явища, процеси, обставини;

4) перевірка достовірності знань, які використовуються для прогнозування;

5) формулювання вірогідного передбачення, прогнозу;

6) встановлення обставин, що можуть негативно вплинути на прогнозовані процеси, явища, події [4, с. 9–10].

Дійсно, конкретизація факторів, що впливають чи детермінують появу, зміну обставин, явищ, подій, передбачає безпосереднє вивчення факторів, що створюють сприятливі умови для вчинення злочинів.

З метою формування завдань, засобів і методів розробки рекомендацій, що покликані забезпечити потреби практики, вчені-криміналісти поетапно здійснюють своє наукове вивчення. Так, для наукової розробки конкретної проблеми слід дотримуватися таких етапів діяльності:

1) конкретизація проблеми;

2) визначення якостей і засобів, що будуть розроблятися;

3) визначення кола фахівців, наукових центрів, шкіл, які здатні забезпечити розробку необхідних засобів;

4) виділення питань, які треба додатково вивчити для забезпечення розробки необхідних засобів;

5) визначення матеріальних витрат, необхідних для забезпечення розробки, та низка інших етапів.

Головним чином криміналістичне забезпечення розслідування злочинів є певною системою, яка має підпорядкованій елементи. Так, для структури окремих криміналістичних методик суттєве значення має періодизація етапів розслідування, оскільки визначає склад її елементів.

У криміналістиці під етапом розслідування пропонується розуміти такий його елемент, який являє собою взаємопов'язану систему дій, об'єднаних єдиною метою, завданнями, умовами розслідування, специфікою криміналістичних прийомів [3, с. 261].

На думку Р.С. Белкіна, І.А. Возгіна та більшості вчених-криміналістів, розслідування слід поділяти на три етапи, зокрема:

1) початковий, який спрямований на інтенсивний пошук, виявлення та фіксацію доказів і складається з початкових слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів;

2) наступний, який спрямований на розгорнуте, послідовне та методичне доказування і складається з наступних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів;

3) заключний, який полягає у завершенні розслідування, за необхідності у проведенні додаткових та повторних слідчих (розшукових) дій, організаційних та організаційно-технічних заходів для завершення розслідування [5, с. 286; 6, с. 154].

На думку П.Д. Біленчука, важливими елементами криміналістичного забезпечення розслідування злочинів є такі:

1) інформаційне забезпечення слідчо-оперативної групи в «польових умовах»;

2) типове програмування невідкладних слідчих (розшукових) дій, організаційних і оперативно-

пошукових заходів як одна з форм планування розслідування;

3) належний рівень організації розслідування злочинів [7, с. 379–380].

Дійсно, забезпечення своєчасного виїзду слідчо-оперативної групи на місце події дає змогу зібрати усі наявні сліди злочину, тобто інформацію про характер злочину й обставини його вчинення, про осіб, що могли бути причетні до його вчинення, про ймовірні місця їх укриття, про залишені ними сліди і різноманітні предмети, що можуть бути речовими доказами тощо. А належно спланований подальший хід розслідування сприяє швидкому та ефективному встановленню обставин злочину, відшуканню винних і в цілому встановленню істини в кримінальному провадженні.

Вченій В.І. Галаган виділяє у структурі криміналістичного забезпечення три елементи, що у сукупності найбільш повно його характеризують: застосування криміналістичних знань, набуття криміналістичної освіти, ефективне використання криміналістичної техніки [8, с. 74].

У свою чергу, Є.І. Зуев вказує, що за змістом криміналістичне забезпечення діяльності щодо розкриття та розслідування злочинів складається з організованої системи інформації, що полегшує своєчасне, цілеспрямоване та ефективне застосування даних криміналістики для розслідування злочинів; достатньої оснащеності слідчих науково-технічними засобами, наявності у них відповідних знань, вмінь і навичок із використання таких засобів; цілеспрямованої системи впровадження досягнень криміналістики в практичну діяльність [9, с. 10–11].

Ученій В.О. Образцов вважає, що структуру процесу забезпечення кримінального судочинства відображають 12 етапів здійснення такого виду діяльності, зокрема такі:

1) вивчення вченими-криміналістами потреб правоохоронних органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю;

2) визначення та теоретичне осмислення проблеми, яка вимагає криміналістичної розробки, з метою задоволення зазначених потреб;

3) формулювання мети, її завдань, визначення шляхів, засобів і методів їх вирішення;

4) вивчення та узагальнення передового досвіду, типових недоліків практики боротьби зі злочинністю засобами та методами криміналістики;

5) виявлення криміналістично значущої своєрідності злочинів на такому етапі розвитку суспільства;

6) вивчення новітніх досягнень науково-технічного прогресу для визначення можливості їх адаптованого використання в криміналістичних розробках прикладного характеру;

7) розробка та апробація експериментальних зразків, засобів, прийомів, методів, методик, матеріалів, технологій та їх вдосконалення з урахуванням результатів пілотажного випробування;

8) тиражування вдосконалених і прийнятих в експлуатацію зразків створеної криміналістичної продукції;

9) оснащення зазначеною продукцією та рекомендаціями з її використання відповідних практичних структур;

10) надання практичним працівникам консультаційної та методичної допомоги в її належному опануванні, впровадженні та цілеспрямованому використанні в їх повсякденній практичній діяльності;

11) вивчення досвіду та ефективного використання в практиці впроваджених видів криміналістичної наукової продукції з метою її подальшого вдосконалення та підвищення коефіцієнту корисності;

12) вдосконалення впроваджених у практику розробок і надання практичним працівникам новітніх моделей і модифікацій криміналістичної наукової продукції [10, с. 26–27].

Вдало, на нашу думку, А.В. Іщенко, І.П. Красюк і В.В. Матвієнко до структури криміналістичного забезпечення відносять таке:

1) вивчення потреб практики, що має здійснюватися мінімум у чотирьох напрямках: вивчення власне практики розкриття, розслідування злочинів з метою удосконалення такої діяльності; аналіз змісту злочинної діяльності; вивчення змісту й особливостей фінансово-господарської діяльності та відповідного документообігу, наукового прогнозування розвитку злочинної діяльності, закономірностей, які досліджуються криміналістичною наукою; вивчення потреб самої криміналістичної науки;

2) визначення та теоретичне осмислення наукової проблеми;

3) формування мети, завдань і шляхів, засобів і методів розробки рекомендацій;

4) розробка алгоритмів дій співробітників правоохоронних органів у різних ситуаціях та на різних етапах виявлення та розслідування злочинів, у разі необхідності забезпечення цього процесу відповідними технічними засобами та їх експериментальна перевірка;

5) попередня оцінка результатів наукових розробок;

6) доведення до відома співробітників правоохоронних органів відомостей про наукові розробки у тій чи іншій сфері розслідування злочинів;

7) впровадження у практику діяльності результатів наукових розробок;

8) збір та опрацювання даних про ефективність використання впроваджених наукових розробок [11, с. 21–34].

Очевидно, що вчені досить вдало поєднують між собою складові частини структури криміналістичного забезпечення розслідування злочинів та етапи його реалізації.

Водночас В.В. Лисенко зазначає, що зміст криміналістичного забезпечення має таке спрямування:

1) розробка відповідних криміналістичних рекомендацій на підставі аналізу змісту злочинної діяльності та відповідної роботи правоохоронних органів щодо виявлення та розслідування злочинів;

2) впровадження у діяльність правоохоронних органів дієвих криміналістичних рекомендацій щодо

виявлення і розслідування злочинів та їх відповідне корегування;

3) підготовка кадрів для підрозділів правоохоронних органів з урахуванням особливостей змісту злочинної діяльності та сучасних напрямів у виявленні та розслідуванні злочинів [12, с. 31–32].

Криміналістичне забезпечення вчений розглядає у різних аспектах, таких як:

1) розробка криміналістичних рекомендацій;

2) доведення до відома працівників правоохоронних органів результатів аналізу діяльності щодо виявлення та розслідування злочинів, змісту злочинної діяльності та даних про ефективні методи і засоби протидії злочинності;

3) безпосереднє використання працівниками правоохоронних органів криміналістичних рекомендацій у практиці виявлення та розслідування злочинів.

Аналізуючи наведені у статті складові криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, виділимо власну структуру криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, до якої слід віднести такі елементи, як:

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ / А.А. Осауленко та ін.; ред. П.В. Коляда // МВС України. Головне слідче управління. – К., 2001. – 239 с.
2. Матвієнко В.В. Криміналістичне забезпечення методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук / В.В. Матвієнко. – К., 1999. – 205 с.
3. Криміналистика : в 2 т. / [под ред. проф. Р.С. Белкина и проф. И. М. Лузгина]. – М. : Редакционно-издательский отдел, 1978–1980. – Т. 1. – 1978. – 384 с.
4. Бахін В.П. Вопросы оценки криминалистических рекомендаций в процессе их оценки и внедрения / В.П. Бахін, А.В. Іщенко // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1982. – Вып. 25. – С. 9–10.
5. Курс криміналистики : в 3 т. / [под ред. проф. Р.С. Белкина] / 3-е изд. дополн. – М. : Редакционно-издательский отдел, 2001. – Т. 3. – 2001. – 394 с.
6. Возгин И.А. Криминалистическая методика расследования преступлений / И.А. Возгин. – Минск : Высшая школа, 1983. – 215 с.
7. Криміналістика : [підручник] / П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін. ; за ред. П.Д. Біленчука. – 2-ге вид., випр. і доп.– К. : Атака, 2001. – 544 с.
8. Галаган В.І. Сутність криміналістичного забезпечення розкриття злочинів / В.І. Галаган // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2001. – № 6. – С. 73–77.
9. Зуев Е.И. Криминалистику на уровень современных задач борьбы с преступностью / Е.И. Зуев // Актуальные вопросы использования достижений науки и техники в расследовании преступлений органами внутренних дел (Вопросы криминалистики). – М., 1990. – 440 с.
10. Образцов В.А. Криминалистика : [курс лекций] / В.А. Образцов. – М. : Право и закон ; Юнифир, 1996. – 448 с
11. Іщенко А.В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : [монографія] / А.В. Іщенко, І.П. Красюк, В.В. Матвієнко. – К. : НАВСУ, 2002. – 212 с.
12. Лисенко В.В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Лисенко. – Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2006. – 25 с.

1) визначення наукової проблеми та формування завдань, методів розробки відповідних пропозицій на основі вивчення потреб практики;

2) безпосередня розробка алгоритму дій правоохоронних органів у різних ситуаціях і на різних етапах виявлення та розслідування злочинів;

3) впровадження розроблених методик у теорію для підготовки майбутніх правоохоронців та в практику для забезпечення ефективного розслідування;

4) аналіз застосування проваджених матеріалів для їх оцінки.

Висновок. У статті розглянуті різні погляди вчених-криміналістів щодо системи криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, і усі вони спрямовані лише на підвищення її ефективності, оскільки криміналістичне забезпечення практики розслідування злочинів полягає у виявленні потреб слідчої практики та всеобщому озброєнні працівників правоохоронних органів дієвими криміналістичними рекомендаціями, що забезпечують оптимізацію розслідування злочинів.